

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

DECEMBER 8•2012

Tidiga tolvhundratalsmynt med IOHANNES, KANVTVS och VLF
Vacker, i guld och ädla stenar infattad klenod – "lejonet från Norden"
Växelpengarna höll på att ta slut i december 1943
Medalj till Raoul Wallenbergs minne

Pris 30 kr

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

presenteras även på Svenska Numismatiska Föreningens och Kungl. Myntkabinettets hemsidor:
www.numismatik.se respektive www.myntkabinettet.se

Den tryckta tidskriften kommer ut första veckan i februari – maj, september – december.
På hemsidorna kan man sedan ta del av SNT i lågupplöst pdf-format.

1/12 sida
47x50
mm:
250 kr

1/8 sida
72x50
mm:
350 kr

1/6 sida
47x105
mm:
400 kr

1/4 sida
72x105
mm:
600 kr

1/2 sida
151x105
mm:
1 200 kr

Helsida
151 x 214 mm:
2 000 kr
2:a och 3:e
omslagssidan:
2 500 kr
4:e omslagssidan:
5 000 kr

Annonser på årsbasis får 20 % rabatt.

Kontakta tidningens redaktion,
e-post: monica@numismatik.se

Annonssjutt senast den 1:a i månaden före utgivning.

Enskilda SNF-medlemmar erbjuds gratis annons med högst tre rader att
köpa, sälja eller byta samlarobjekt.

Annonser som inte är förenliga med SNF:s, FIDEM:s och AINP:s etik avböjs.

Innehåll SNT 8 • 2012

Sid.

Artiklar och notiser

Tidiga tolvhundredratalsmynt i två fynd	173
Tomtebolycka	177
Det var en gång ett telefonsamtal angående en vacker, i guld och ädla stenar infattad klenod	178
Kungl. Myntkabinettets familjelördagar: "Vi snackar pengar"	180
När växelpengarna höll på att ta slut – december 1943	181
Myntmässan i Lund 2012	182
Falsa sedelmakare hängda	182
Kastpenningar – för vem?	183
Falskmyntarnas Napoleon	183
Artificiellt vatten, karbad och ångbad. Polletter som vittnar om gångna tiders badutbud	184
Rättelser	187
Litteratur till försäljning hos Svenska Numismatiska Föreningen	188

Stående rubriker

Ny medalj. Raoul Wallenberg 1912-2012	185
Nytt om böcker.....	186
Aktuell auktion.....	172, 192
Aktuell mässa	190

Omslag

Klenoden från 1631 med Gustav II Adolf och "lejonet från Norden", dyrbart infattad och signerad K. S. Initialerna kan stå för den tyske konstnären Kilian Schenk i Frankfurt am Main. Den mäter drygt 41 x 31 mm och väger 50 gram. Klenoden såldes på Künkers auktion den 2 februari i år för 110 000 € – kring en miljon kronor. Läs mer i Lars O. Lagerqvists artikel på sidorna 178-180.

FOTO: KÜNKER.

SVENSK NUMISMATISK TIDSKRIFT

ges ut av

SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

i samarbete med

KUNGL. MYNTKABINETTET

Föreningens kansli och redaktion:

Banérgatan 17 nb

115 22 Stockholm

Tel. 08-667 55 98

Måndagar

kl. 10.00-12.00, 13.00-16.00

Fax 08-667 07 71

info@numismatik.se

Plusgiro 15 00 07-3

Bankgiro 219-0502

Svenska Handelsbanken

Chefredaktör och ansvarig utgivare:

Monica Golabiewski Lannby

monica@numismatik.se

Prenumerationer:

Pris 200 kr/år (8 nr)

Medlemmar erhåller tidningen
automatiskt

**Kom ihåg att meddela
adressändring!**

SNT trycks med bidrag från
Gunnar Ekströms stiftelse för
numismatisk forskning samt
Sven Svenssons stiftelse för
numismatik.

För insänt ej beställt
material ansvaras ej.

SNT:s texter och bilder lagras
elektroniskt och publiceras i pdf-
format på SNF:s och KMK:s
hemsidor. Den som sänder material
till SNT anses medge elektronisk
lagring/publicering.

Tryck: Kaigan

ISSN 0283-071X

HÖSTEN 2012

Föreningens aktiviteter

DECEMBER

5 Julfest

Plats Banérgatan 17

18.00 Föreningens traditionella julfest med glögg, lussekatter och julgodis. En mindre julauktion kommer att genomföras med enklare material ur Sven Svenssons samlingar. Någon förteckning sänds inte ut i förväg. Kontant betalning vid auktionstillfället.
Välkomna!

Julfest 5/12.

VÅREN 2013

Svenska Numismatiska Föreningens aktiviteter under våren presenteras i SNT 2013:1 som kommer ut första veckan i februari.

Inte bara SNT, både äldre och nyare, kan köpas direkt hos SNF på Banérgatan. Här finns även föreningens egna utgåvor som Smärre Skrifter och Monografier samt Numismatiska Meddelanden.

Måndagarna 10 och 17 december är kansliet öppet till kl. 18.00

särskilt med tanke på dig som vill köpa böcker till jul!

Se sid. 188 med SNF:s utbud av numismatik.

SNT på Facebook: www.facebook.com/pages/

Svensk-Numismatisk-Tidskrift/170104933101158

Kungl. Myntkabinettets verksamhet

KUNGL. MYNTKABINETTET öppnar i december en ny utställning med inriktning på vikingatiden. I en särskild del kommer Skedstadsskatten hittad i Bredsättra socken på Öland 2009 att presenteras. Samtidigt utges en mindre skrift om skatten, författad av Eeva Jonsson.

Välkomna också att besöka museets nyrenoverade entré och butik!

KMK på Facebook: www.facebook.com/pages/

Kungliga-Myntkabinettet/118456611506982

KMK på Twitter: <http://twitter.com/#!/Myntkabinettet>

Svenska Numismatiska Föreningen

Adress: Banérgatan 17 n.b. Buss 4, 44; T-bana Karlaplan.

Kansli: Besöks tid: måndagar kl. 10-12, 13-16.

Stängt: midsommar - 1 september; jul- och nyårshelgerna.

www.numismatik.se

Kungl. Myntkabinettet

Adress: Slottsbacken 6. Buss 2, 43, 55, 59, 76; T-bana Gamla stan.

Utställningar: måndag - söndag kl. 10.00-16.00.

Numismatiska boksamlingen: torsdagar kl. 13.00-16.00.

www.myntkabinettet.se

Tumba Bruksmuseum

Adress: Sven Palmes väg 2, Tumba. Pendeltåg; buss 725.

Utställningar: sept. - april, lörd.-sönd., maj - aug. tisd.-sönd., kl. 11.00-16.00.
www.tumbabruksmuseum.se

Auctions 223–225 on 31 January 2013 in Berlin

Duchy of Pommern
Under Sweden. Christina, 1637–1654. Double Taler 1647, Stettin. Extremely rare. Extremely fine.

Russian Empire
Nikolaus II., 1894–1917. 5 Roubles
(½ Imperial) 1895, St. Petersburg.
Extremely rare. Proof.

City of Erfurt
Under Sweden. Gustav II. Adolf,
1631–1632. 2 Ducats 1633. Extremely
rare. Very nice.

Duchy of Pommern-Wolgast
Philipp Julius, 1592–1625. »Doppelter Reichstaler« 1609, Franzburg. Unique
Specimen. Extremely fine.

City of Magdeburg
10 Ducats (1599). Extremely rare. Extremely fine.

KÜNKER

Coin and Gold Trading
Auction House for Coins and Medals

Highlights of our Berlin Auctions 223–225:

- Rarities of the Collection Friedrich Popken
- The Coins of the Dukes of Pomerania – The Collection Prof. Helmut Hahn
- Russian Coins and Medals

Interested in receiving our
Catalogues? Simply contact us!

Call: +49 541 96 20 20

Fax: +49 541 96 20 222

E-Mail: service@kuenker.de

Web: www.kuenker.com

Meet us at the

February 1–3, 2013

www.worldmoneyfair.ch

Booth C6

Profit from our Experience –
Consign your Coins and Medals!

More than 10,000 clients world-
wide place their trust in us. Our
company's first auction was held
in 1985, and we can look back
on a positive track record of over
220 auctions since that time. Four
times a year, the Künker auction
gallery becomes a major rendez-
vous for friends of numismatics.
This is where several thousand
bidders regularly participate in
our auctions.

Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG
Gutenbergstrasse 23 · 49076 Osnabrück
Germany · www.kuenker.com

Osnabrück · Berlin · Munich · Hamburg
Zurich · Znojmo · Moscow

Tidiga tolvhundredratal Smynt i två fynd

Av Monica Golabiewski Lannby

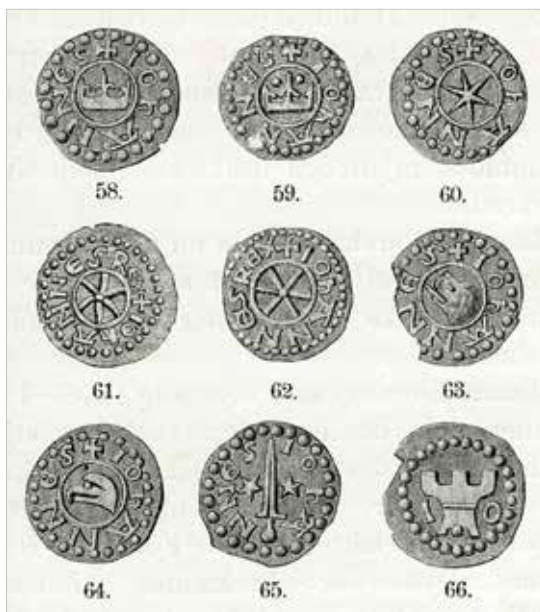
”Sveriges mynthistoria under medeltiden är ännu mycket ofullständig” skrev Bror Emil Hildebrand i Månadsbladet 1875. En hel del har retts ut sedan dess, men fortfarande finns vita områden på den medeltida numismatiska kartan.

Ljungkullenfyndet

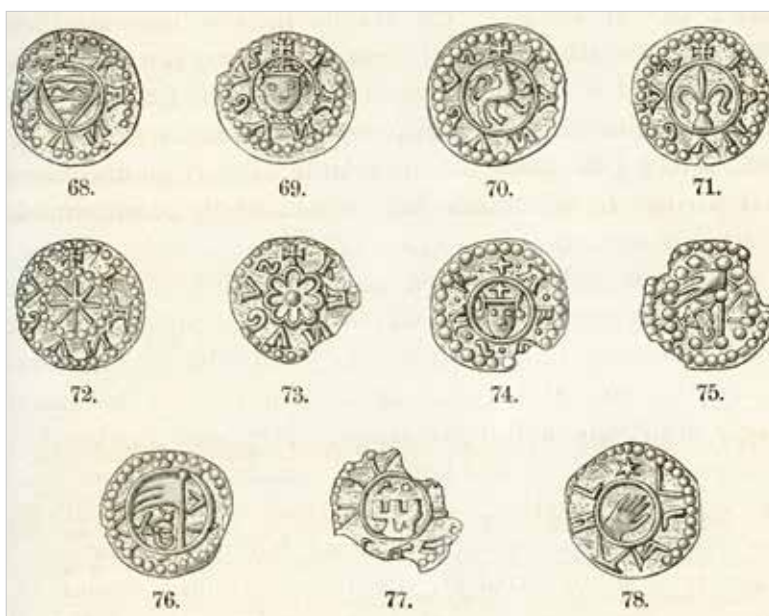
Den uppsats ur vilken det inledande citatet är hämtat publicerades i december år 1875 i Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Akademiens Månadsblad. Uppsatsen behandlar ”Konung Johan Sverkerssons mynt” med anledning av den medeltida myntskatt som påträffats i en mosse i Dimbo socken, Västergötland, år 1870.

Det var en man vid namn Clas Johan Larsson som, när han plöjde i en uttorkad mosse i Ljungkullen, träffade på en smärre myntskatt med enbart Svealandspenningar från 1200-talets början. För 25 riksdaler inlöstes 38 mynt (inklusive fragment), som fick inventarienummer SHM-KMK 4428. De 38 penningarna motsvarade knappt fem örtugar. Det finns inte många prisuppgifter från 1200-talets inledande skede, men för beloppet kunde ungefär tio skäppor råg inköpas. Bara för att visa på görmans ungefärliga dätida värde.

Johan I/ Sverkersson valdes till kung 1216 och kröntes 1219. Han avled redan 1222, endast 21 år gammal. Ogift och barnlös som han var blev han den siste av den Sverkerska ätten på manssidan. Eftersom det under tidig medeltid endast fanns en kung med namnet Johan så menar Hildebrand att de mynt med inskriften IOHANNES och IOHANNES REX otvivelaktigt måste höra till denne kortlivade kung. Finner man dessutom ett mynt med bokstäverna

Johan Sverkerssons (ca 1216-1222) penningar.
Fynd från Ljungkullen i Västergötland 1875. Inv.nr 4428. UR B. E. HILDEBRAND 1875.

Knut Långes (ca 1229-1234) och Ulf Jarls (ca 1230-1248) penningar.
Fynd från Eskilstuna i Södermanland 1879. Inv.nr 6467. UR B. E. HILDEBRAND 1879.

BEH 58; LL III:1.
+ IOHANNES.
Öppen krona.

BEH 63; LL III:3.
+ IOHANNES.
Ylande ulv?

BEH 59; LL III:1 var.
+ IOHANNES.
Öppen krona, två punkter.

BEH 64; LL III:4.
+ IOHANNES.
Falkhuvud.

BEH 60; LL III:2a.
+ IOHANNES.
Sexuddig stjärna.

BEH 65; LL III:5a.
IOHANNES.
Svärd, femuddiga stjärnor.

BEH 61; LL III:2b.
+ IOHANNES REX.
Sol med sex strålar.

BEH -; LL III:5b.
IOHANNES.
Svärd, kors.

BEH 62; LL III:2a var.
+ IOHANNES REX.
Sexuddig stjärna.

BEH 66; LL III:6a.
IO.
Krenelerat torn.

I O i samma skatt, kan man dra slutsatsen att myntet utgått från samme regent, Johan Sverkersson. Så lägger man pussel till den medeltida mynthistorien.

Kan mycket väl föreställa mig Hildebrands entusiasm vid upptäckten. Han skriver vidare att ”i afseende på storlek, arbetssätt och silfrets beskaffenhet förete dessa brakteater insinsemellan så stor likhet, att de synas samtidigt hafva utgått från samma myntverkstad”.

Eskilstunafyndet

Några år senare, 1879, kunde i samlingarna införlivas ytterligare ett medeltida skattfynd med dittills inte kända mynt, denna gång med namnet KANVTVS.

Det hände när en kyrkogårdsmur – belägen på det forna Johanniterklostrets tomt – i Eskilstuna skulle rivas, som en av arbetarna hittade en tidigmedeltida myntskatt, vilken också innehöll silversmycken och en liten silverring. Liksom i Ljungkullen 1875 fick man även här in 38 ”hela och brutna silverbrakteater jämte flera småbitar”.

Sex mynt såldes emellertid omedelbart till en ivrig och kunnig köpare, uppenbarligen en samlare. Enligt denne hade Hildebrand blivit ”storligen förgrymmad” för att upphittaren sålt mynt ur skatten. Den skulle ju först erbjudas Akademien. Samlaren ansåg i sin tur att det borde räcka att akademien redan fått alla mynttyper ur fyndet. Hans namn var Axel Santesson och han var ingenjör till yrket. Akademien insåg värdet av att få in skatten i sin helhet, så mynten och silverringen kunde senare bytas in i utbyte mot annat (en Sigismundriksdaler) ur de statliga samlingarna jämte 150 kronor. Men två mynt som Santesson senare sålde på Bukowskis auktion, 1887, kan komma från skatten. Fyndet fick inventarienummer SHM-KMK 6467. Beloppet 38 penningar räckte till nästan tio skäppor säd på 1230-talet.

Här har Hildebrand antagit att namnet KANVTVS refererar till upprorskungen Knut /II/ Långe från

tiden cirka 1229-1234. Knut föddes omkring år 1200 – han var troligen son till Holmger som i sin tur var sonson till Erik Jedvardsson, Erik den helige – och avled i sotdöden sannolikt 1234.

Det latinska ordet *rex* användes om härskare inom ett *regnum*. Det finns säkert en anledning till att man har utelämnat REX på Knuts mynt. Kanske samma anledning som att motsvarande typer inte återfinns som götaländska varianter, vilket är fallet med Johan Sverkerssons mynt. Knut var medlem av det råd som styrde under den år 1222 valde kungen Erik Eriksson. Sju år senare störtade dock Knut Långe den unge lagligt valde regenten från tronen och lät i stället hylla sig själv som kung. Men något REX på mynten blev det inte i dessa orostider. Fem år senare var han död, 1234.

Antagandet att mynten kan föras till tidigt 1200-tal grundar sig på likheten med dem i det några år tidigare påträffade fynd, som Hildebrand med stor säkerhet hänfört till den med Knut Långe nästan samtida Johan Sverkersson.

Ytterligare ett säkert 1200-talsmynt finns i skatten, nämligen det med inskriften VLF IARL och en hand som mittmotiv. Namnet kan inte avse någon annan än Ulf fasi som av sin allierade upprorsmakare Knut Långe antagits till "Svears och Götars jarl". Han var rikets jarl ända till 1248, då den av många nu mer kände Birger Magnusson (Birger jarl) tillträdde jarlämbetet. Handen var under medeltiden den utövande maktens symbol men även kyrkans skyddande hand.

Ett annat av de här funna mynten bär inskriften ARVSAR, som senare forskning identifierat som Östra Aros, det vill säga Uppsala. Viktigare än myntningsorten i dessa sammanhang är dock giltighetsområdet, här Svealand.

Myntet med den tretungade fanan har bokstäverna VICA, vilket har tolkats som förkortning av *vicarius*, ställföreträdare, om bokstäverna läses i denna ordning (Sjöberg 1979). Tolkningen syftar på att påven betrakta-

KNUT LÅNGE cirka 1229 – 1234

BEH 68; LL IV A:3.
+ KANVTVS.
Heraldisk sköld.

BEH 73; LL IV A:7.
+ KANVTVS.
Åttabladdig ros.

BEH 69; LL IV A:2a.
+ KANVTVS.
Krönt kungahuvud.

BEH 74; LL IV A:1.
✕•A•R•V•S•A•R•.
Krönt huvud.

BEH 70; LL IV A:4.
+ KANVTVS.
Lejon stående på bakbenen.

BEH 76; LL IV A:8a.
Oläslig omskrift.
Tretungad fana. VICA/R/?

BEH 71; LL IV A:5.
+ KANVTVS.
Fransk lilja.

BEH 77; LL IV A:9.
Oläslig omskrift.
Krenelerat torn. Två punkter.

BEH 72; LL IV A:6.
+ KANVTVS.
Åttauddig stjärna.

BEH 78; LL VI A:1.
★ VLF IARL.
Hand.

ULF FASI JARL cirka 1230 – 1248

des som Guds ställföreträdare och i detta fall gäller det väl snarare regenten som Erik den heliges ställföreträdare. Jarlens funktion var att träda in i regentens ställe när så krävdes.

Inskriften har också lästs som CIV A (= CIV/itas/ A/rosiensis/ = staden Aros) av Rasmusson (1962 s. 155.) Bokstäverna är samlade i två grupper: I och V till höger, under själva fanan ett C och ett A samt en möjlig stjärna eller ytterligare en bokstav (R?). Att då läsa CIVA är att kasta om bokstävernas ordning helt. Om omskriften vore tydlig kunde den ge en förklaring till myntets utseende. Där får vi nog hoppas på ett nytt fynd för att lösa gåtan.

Forskning fortgår

Förutom att mynten under dessa båda myntherrar beskrivits i Lars O. Lagerqvists *Svenska mynt ...* (1970) har de studerats närmare av Rolf Sjöberg i SNT (1979). Under rubriken Debatt (1987) presenterar Erik Gamby och Sjöberg sina synpunkter på inskriptionen VICA. På senare tid har Kenneth Jonsson (1999) och Frédéric Elfver (2009) återupptagit forskningen kring tidiga 1200-talsmynt, båda med utgångspunkt från Ljungkullenfyndet.

Jonsson inriktar sig på myntreformen i Svealand år 1216 och listar också tacknämligt alla kända myntfynd med Johan Sverkerssons penningar (sammanlagt endast 55 mynt). Han antar att det var jarlen (möjligen Karl döve) som initierat reformen och att denne också präglade åtminstone ett mynt i eget namn.

Elfver däremot har gått längre – inspirerad av Jonssons uppsats – och gjort en rekonstruktion av det senare återfunna myntet som antas höra till Ljungkullenskatten. Det rör sig om ett fragment med ett tydligt likarmat kors i ena vinkeln. I sin rekonstruktion har han fått fram att omskriften torde vara IOHANNES R och alls inte Karl döve som tidigare antytts. Myntet är nämnt av Hildebrand men inte illustrerat. Elfver går också in på eventuella halvpenningar präglade för Johan Sverkersson.

Eskilstunafyndet är inte berört av dessa två sistnämnda forskare. År 1962 skrev Nils Ludvig Rasmusson om "Nyköping som myntort under Knut Långes tid". I denna uppsats går han också in på fyndet från Eskilstuna och dess mynt med bokstäverna CIVA och inskriften ARVSAR. Han antar att de förra står för CIV[itas] A[rosiensis], det vill säga Aros i båda fallen. Han anser att flera skäl talar för Uppsala, Östra Aros.

Lagerqvist har (1970) påpekat den ena variantens vapensköld som återfinns på Knut Långes sons, Holmger Knutssons, gravtäckte från Sko klosterkyrka. På sköldens övre fält ses ett kräldjur av något slag med huvudet vänt mot sköldens vänstra sida.

Av dessa fantastiskt vackert utförda mynttyper har endast ett fåtal påträffats i jordfynd sedan slutet av 1800-talet. Några av fyndplatserna från olika delar av landet är kyrkor och kloster, bland annat Fors kyrka i Södermanland (LLIII:2a), Torsåkers kyrka i Ångermanland (LLIII:4), Gamla Uppsala kyrka (LLIII:6a) i Uppland samt ett fragment i Frösö kyrka i Jämtland (LLIVA:9). Se även Jonsson 1999 s. 79.

Det senaste fyndet är ett fragment av Knut Långes mynt med lejon (LLIVA:4), som framkom i somras vid arkeologiska undersökningar av ruinerna efter Kilakastalen utanför Nyköping i Södermanland.

Ett och annat exemplar är ute på samlarmarknaden för höga belopp. Sällsyntheten, skönheten och den höga silverhalten (cirka 95 %) är sannolikt de sammanlagda orsakerna.

Tillsammans har omkring femtio exemplar påträffats som fynd. Valören är en penning. I Svealand räknades 192 penningar på marken, de här funna myntens medelvikt är omkring 0,3 gram och motsvarar penningen i den svealändska mynträknningen, en lokal mynträkning som inte upphörde förrän vid århundradets slut, sannolikt omkring 1290 eller något senare. Fem år tidigare, 1285, hade Magnus Ladulås i sitt testamente nämnt åtta mynthus i de båda geografiska mynträkningsområdena.

Sammanlagt i dessa två slutna fynd har vi femton skilda typer, några av dem till och med sprungna ur olika stampar. Myntningen, myntanvändningen och följaktligen också handeln tycks ha varit mer omfattande och livlig än vad vi föreställer oss i dag. Eller kanske det rentav är behovet av att manifesteras en härskarmakt som styrt utgivningen. Skillnaden mellan de samtida gotländska penningarna är påtaglig, där slogs tvåsidiga penningar som på ingendera sidan visar något kungarelaterat attribut.

Vid Johan Sverkerssons övertagande av tronen 1216 (han var då endast cirka femton år gammal!) genomfördes en myntreform i Svealand, troligen initierad av ledande stormän men ledda av jarlen (Jonsson 1999).

En myntindragning bör ha genomförts vid samma tillfälle. En sådan innebar att de äldre mynten förklarades ogiltiga. I det slutna fyndet från Ljungkullen finns endast den unge kungens nya mynttyper, varav en för första gången på svealändska mynt med kungatiteln på latin: *rex*. Denna kan man tänka sig har utgivits efter kröningen 1219 som ägde rum i Linköping. Men myntningen antas ha varit förlagd till Uppsala (Jonsson 1999). Att fyndplatsen ligger i Västergötland, där inte Svealandsmynten borde gälla, gör att man kan föreställa sig att en upplanning av någon anledning fört med sig mynten söderut och förlorat dem i mossen. Varför får vi förstås aldrig veta.

Fler tolvhundredtalsmynt

Flera vackra 1200-talsmynt utgivna både före och efter dessa båda grupper finns att berätta om: Erik Knutssons brakteater med olika typer av kors och pärlring, Erik Erikssons götalandsmünt med svärd, torn, fågel, krönt huvud eller enbart en krona, Rex Upsalie-mynten, bröderna Valdemars och Magnus Ladulås götaland- och svealandstyper, som utseendemässigt skiljer sig helt från det tidiga 1200-talets mynt. Men denna artikel utgår från dessa båda betydelsefulla myntskatter nedlagda med bara några årtiondens mellanrum.

Mynten finns i Kungl. Myntkabinettets samlingar och en del av dem är utställda.

Riksbankens myntsamling ägs sedan 2006 av KMK (inventarienummer 23290). Det var år 1756 som Rikets Ständers Bank köpte friherre Gustaf Rålamb's samling. År 1889 utgavs av Hans Hildebrand en förteckning över hela samlingen av svenska mynt grundad på B. E. Hildebrands handskrivna katalog. I förteckningen förekommer fyra brakteater från Johan Sverkerssons tid (s. 7 nr 1-4) samt två från Knut Långe (s. 9 nr 1-2) av samma typ som i de här två nämnda fynden.

Efter att de båda betydelsefulla myntskatterna påträffats och dokumenterats utgav Hans Hildebrand *Sveriges medeltid*, i vilken ingår det svenska myntväsendet under samma tid. Där har han med alla dessa mynttyper, som han benämner "uppsvenska brakteater", på ett helt uppslag (s. 812-813); Johan Sverkersson nr 488-503 och Knut Långe nr 504-515. Samma teckningar som i Bror Emil Hildebrands uppsatser har använts. Vem som tecknat mynten framgår inte, men det kan ha varit Hans Hildebrand själv.

När H. F. Antells (1847-1893) myntsamling skulle förtecknas och publiceras (1908) användes Hildebrands bestämningar som förlaga. Antell ägde nämligen elva exemplar av kungarna Johans och Knuts vackra penningar (nr 68-71 respektive 72-77 i katalogen). Att vissa av mynten härör ur något av de två fynden kan inte utslutas.

Johan Sverkersson har i två fall valt en krona, en stjärna och ett svärd som mittmotiv. I ett fall ses ett eventuellt varghuvud, ett falkhuvud, en sol, ett torn samt ett kors. Knut Långe har på två mynt ett kungahuvud, i vardera ett fall en sköld, en fana, ett torn, en ros, en lilja, en stjärna samt ett lejon. Ulf jarl visar en hand på sitt ena mynt. På ett annat av hans ytterst sällsynta brakteater – med omskriften WLF DVX (= latin för jarl) – ses i stället ett djur (säkert en ulv, varg). VICA-myntet kan också vara hans.

Hur och varför man har valt de tilltalande bilderna och symbolerna som myntmotiv vet vi inte säkert. Inte heller varifrån man hämtat inspirationen. Vi ser vad de föreställer och för det mesta kan vi läsa inskriften.

FOTO: GABRIEL HILDEBRAND. SKALA CA 1,5:1.
SKANNING: FÖRFATTAREN.

Litteratur

Appelgren, T. G.: *Förteckning öfver Antellska myntsamlingens i Helsingfors svenska mynt*. 1. 1908.

Elfver, F.: Kung Johan Sverkerssons myntning – några reflektioner kring en spekulativ bildrekonstruktion. *Samlad glädje* 2009, s. 51-58. 2009.

Fornander, N.-U.: Kring vår upprorsmyntning. *SNT* 1987:4-5 s. 171-172.

Gamby, E.: Erik den helige, Vicarius och Rex Upsalie (Debatt). *SNT* 1987: 6 s. 186-187.

Hildebrand, B. E.: Konung Johan Sverkerssons mynt. *Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitetens Akademien Månadsblad*, s. 180-185. 1875.

Hildebrand, H.: *Samlingen af svenska mynt i Riksbankens myntkabinett*. 1889.

— Nya bidrag till Sveriges mynthistoria under medeltiden. *KVHAA:s Månadsblad*, s. 180-185. 1879.

Hildebrand, H.: Myntväsendet. *Sveriges medeltid*, s. 770-997. 1879-1903.

Holmberg, K.: När kungens mynt blev allmogens mynt. *Myntningen i Sverige 995-1995*. Perioden 1208-1290. 1995.

Jonsson, K.: Översikt över fastlandsmyntningen ca 1180-1250. *Numismatiska Meddelanden XXXIV*, s. 75-103. Stockholm 1983.

— Myntreformen i Svealand 1216. *Samlad glädje* 1999, s. 77-86. 1999.

Lagerqvist, L. O.: *Svenska mynt under vikingatid och medeltid samt gotländska mynt*. 1970.

— Ulf Jarls Svealandsmünt. *Nordisk Numismatisk Unions Medlemsblad* 1971:2 s. 25-27.

— *Vad kostade det? Priser och löner från medeltid till våra dagar*. 2011.

Rasmussen, N. L.: Nyköping som myntort under Knut Länges tid. *Sörmlandsbygden* 1962, s. 153-157.

Sjöberg, R.: Knut Länges och Ulf jarls mynt. *SNT* 1979:6 s. 108-112

— S:t Erik, S:t Olav och vicarius (Debatt). *SNT* 1987:6 s. 187-189.

Svensson, R.: *Renovatio Monetæ. Brakteater och myntningspolitik i högmedeltidens Europa*. 2012.

Internet

www.sormlandsmuseum.se/Sormlandsmuseum/Aktuellt/Reportage-fran-Kilakastalen/

Senaste nytt på tomtefronten. Hipstertomte eller varför inte en modern hentomte för alla?
ILLUSTRATION: EMMELIE GOLABIEWSKI 2011.

Tomtebolycka

Glöm den fryntligt leende jultomten. Och han kommer inte med en julklappssäck på ryggen, inte ens om du varit snäll. Men det insåg du väl redan som barn, när du såg att tomten hade pappas skor och armbandsur. Upptäckten behöll du för dig själv. Mamma och pappa fick inte få sin låtsaslek fördärvad. Avslöjandet kunde ju slå tillbaka på din önskelista, så mycket förstod du fast du var liten.

Så här uppförde sig tomten förr om man får tro sagor och sägner: Du skulle hålla dig väl med honom, annars kunde han dra från hus och hem och ta din eviga lycka med sig. För det var han som garanterade gårdens välgång. Uppför dig väl och du får tomtebolycka tillbaka. Ur livets regelbok.

Mest sågs han som kortväxt, likt ett förskolebarn. Liten och oansenlig men med stor makt. Silvergrått skägg hade tomten och rynkig var han. Och klädd i grå kolt och röd luva förstärks. Det vet ju alla.

Tomten drog från tomten när maskinerna kom in i lagårdarna. Kanske gillade han inte oväsen. Nej, gamla fina väsen skulle det vara, annars fick det vara. Så han stack och dök upp som tjock och fryntlig i mammons tempel i stället. Hoande som värsta ugglan från Amerika och sjungande sitt nya hemlands glättiga jultoner redan under tidig höst.

Vi borde ha hållit oss väl med den gamla svenska gråa tomten, lagt ett mynt under varje hörn i våra nybyggda hus samt serverat honom en väl-fylld varm grötskål var julafton.

Lugn och ro på tomt och i bo och en God Jul önskar MGL

Det var en gång ett telefonsamtal ...

... angående en vacker, i guld och ädla stenar infattad klenod

OMKRING DEN 15 MAJ 1971 ringde telefonen hos Run-Janne, dåvarande riksantikvariens professor Sven B.F. Jansson (1906-1987), som befann sig på tjänsterummet. Det var en ämbetet närstående person som hörde av sig, nämligen kung Gustav VI Adolf. Han satt i sitt biblioteksrum eller blå salongen på Stockholms slott* och studerade en auktionskatalog från Münzen & Medaillen AG i Basel, som just kommit med posten.

Vanligen brukade den ivrige samlaren-kungen direkt slå upp de sidor där man återfann antika grekiska mynt, men denna gång kunde han inte missa omslaget, som hade svensk anknytning. Det visade en verklig klenod, en vacker, i guld och ädla stenar infattad guldmedalj från 1631 med Gustav II Adolf på åtsidan och "lejonet från Norden" på framsidan.

"Du har kanske inte sett den senaste katalogen från Münzen & Medaillen?" frågade monarken. Nej det hade inte riksantikvariens – förbi var den tid då registratör varje förmiddag gick in och visade dagens post för chefen, som med blyerts skrev på förkortningen för handläggande avdelning. Katalogen hade genast levererats till Kungl. Myntkabinettet, vars nya chef sedan årsskiftet Brita Malmer visserligen kastat en längtande blick på klenoden men genast insett, att värderingspriset (30 000 schweizerfrancs) översteg hela årsanslaget för inköp.

"Jaha", sade kungen, "men tala med Rasmusson. Jag kan bidra med en del och mera kan väl myntkabinettet få från annat håll, till exempel Akademien" (varmed kungen avsåg Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, vars förvaltningsutskott vid denna tid ännu utgjorde styrelse för Riksantikvarieämbetet och Statens historiska museum och där Myntkabinettets avgångne chef Rasmusson var ledamot).

Klenoden från 1631 med Gustav II Adolf och "lejonet från Norden", dyrbart infattad och signerad K. S. (Kilian Schenk i Frankfurt am Main?).

Från Künkers auktion 201 i Berlin 2 februari 2012 nr 62.

FOTO: KÜNKER.

En snabbresa

Och vad hände sedan? Jo, pengar skulle uppbådas, eller snarare löften om pengar. Den ganska nygrundade (1963) Svenssons stiftelse hade redan gjort sin vårutdelning, räntan var inte så stor ännu, men kunde lova en summa, så även Vitterhetsakademien. Med dessa pengar och kungens förfogade Kungl. Myntkabinettet över 40 000 schweizerfrancs och det borde ju räcka. "Du får resa, det räcker med en övernattning", sade Brita Malmer, självskriven ordförande i Svenssons stiftelse sedan årsskiftet och i vars styrelse även författaren ingick – dock inte anställd vid myntkabinettet sedan 1962, utan museilektor och chef för pedagogiska avdelningen. Resekostnaderna stod denna gång vår administrativa avdelning för. Och så bar det av onsdag morgon den 17 juni och författaren landade i god tid i Basel.

Missat inköp

Med snabba steg bar det av från hotellet till auktionen i närheten av

Münzen und Medaillens välbekanta lokaler vid Malzgasse, nämligen i "Schützenhaus" en bit därifrån. I den stora salen en trappa upp satt man vid ett långt bord, vid vars kortända auktionisten klubbade numren. Det var mest välkända företag som bjöd, Leu (som nu heter något annat), Peus, Bankverein (som upphört), Ahlström (genom Bengt Hemmingsson), som också upphört, men också några samlare; jag har skrivit "kontant" vid ett par tillfällen när köparen var obekant, Olle Algård kände jag redan, så kom ett enstaka återrop, några nummer gick till budgivning genom "bordet".

Så var vi framme vid nr 1241, "Goldener ovaler Gnadenpfennig", och nu började allvaret. Efter 35 000 var det bara jag och en tysk kvar som bjöd. Och det pågick en god stund! Vad som flög i mig vet jag inte, det var väl känslan av att min motståndare skulle få betala ordentligt! Efter att ha överstigit disponibla medel med 29 500 släppte jag med besvikelse budgivningen och min motpart fick klenoden för 70 000 – vilket då

motsvarade 84 000 kronor, det var innan den svenska kronan sjunkit till sitt nuvarande låga värde ...

Detta pris råkade bli det högsta på hela auktionen och jag tror det högsta som dittills betalats för en medalj! Bröderna Cahn (Herbert och Erich), bägge Dr.phil., tryckte efteråt förtjusta mina händer. Köparen var en tysk som nyss sålt sin affärskedja för 400 miljoner DM och som avsåg att hänga klenoden om sin kära hustrus hals. Sades det. Vi skall strax återkomma till medaljens historia men först beskriva den något närmare.

Klenoden

Klenodens gjutna, ovala medalj mäter 41,5 mm i höjd och 31,5 mm i bredd. Utan att ha gjort någon analys kan man nog utgå från att guldett håller omkring eller över 23 karat. Tomma ytor är vackert polerade. Vikten inräknat ram, kedja och ädla stenar är 50,01 g. Den är signerad K. S., till vilka bokstävers tolkning vi skall återkomma. Den motsvarar nr 94 hos Hildebrand men har en av denne okänd inramning.

Åtsida: GVST. ADOLF. D. G. SVEC. GOT. WAND. REX. M. P. F. D. E. ET. C. I. DO. [= Gustav Adolphus Dei Gratia Svecorum Gothorum Wandalarum Rex Magnus Princeps Finlandiae Dux Estoniae et Careliae Ingermanlandiae Dominus, på svenska: Gustav Adolf av Guds nåde svears, göters och venders konung, storfurste av Finland, hertig av Estland och Karelen, herre över Ingermanland] Kungens bröstbild med lagerkrans, harnesk och mantelveck över axlarna. Emaljläggningar i blått, grönt och vitt.

Frånsida: DEO. ET. VICTRICIBVS. ARMIS. [= Med Gud och de segerrika vapnen]. Ett stående lejon vänster sida hållande ett svärd i höger tass och en rund sköld med pik i vänster tass, trampande på en samling erövrade vapen – kanoner, harnesk, kulor, kask, gevär, pikar, trumma m.m. Under omskriftens början och slut står årtalen 16–31. Under lejonets mage signaturer K. S. Lejon, svärd och sköld och vissa trofeer emaljerade.

A. 4. Ö. 917 «Nürnberg». B. 960 A «Nürnberg».	Sehr schön
Nürnberg. Dukat 1632. Am Ende der Av.-Umschrift Stern (= Münzmeister H. Chr. Lauer). A. 4. Ö. 961. B. 962.	Sehr schön
Taler 1632. Wie vorher. A. 5. Ö. 963. B. 965. D. ...	Sehr schön
Schaustück = 3 Taler 1633 auf sein Begräbnis (Erfurt?). Der König liegt im offenen Sarg. Zwei Engel geleiten seine Seele nach oben zu Gott (hebräischer Gottesname in Wolken). Im Hintergrund Schlachtszene. Rv. Pietas und Justitia bekränzen den im Triumphwagen nach l. über den Teufel fahrenden König. Im Hintergrund fliehende Feinde. H. 186. B. 938. 84,6 g. Höchst selten.	Sehr schön
Ähnlicher Taler 1633. H. 189. B. 942. 29,2 g. Höchst selten.	Vorzüglich
Goldener ovaler Gnadenpfennig 1631 auf den Sieg bei Breitenfeld. GVST. ADOLF. D. G. SVEC. GOT. WAND. REX. M. P. F. D. E. ET. C. I. DO. Belorbeerte und geharnischte Büste r. der Lorbeerkrone grün, der Spitzenskrone grün-blau und weiss emailiert. Rv. DEO. ET. VICTRICIBVS. ARMIS. Links steigender Löwe auf reichem Waffenhauten. Er trägt Schild und Schwert. Zwischen dem Körper des Löwen und den Trophäen klein die Medailleinitialen K. S. Unter der Umschrift die geteilte Jahreszahl 16–31. Hauptstücklich blau, aber auch rote und weisse Emailierung von Schild und Schwert der Trophäen. Das goldene Feld auf Av. und Rv. ist poliert. Mass der Medaille 41,5 x 31,5 mm. Diese ist von einem überaus kunstvollen Rahmen umgeben, der aus sieben Blüten und einer Barockperle in Blättern besteht. Die Blüten sind auf der Vorderseite in vielen Farben emailiert. Das Ganze an einem Anhänger aus drei Goldketten, der an einem grossen	
Amethysten in kunstvoller Fassung endet. H. 94 (nur silbervergoldete Exemplare erwähnt, während ähnliche Goldkleinode bei der etwas späteren, variierenden Medaille H. 95 aufgeführt sind). Gewicht der ganzen Gussmedaille: 49,35 g. Prachtexemplar eines der prachtvollsten, je auf den Kunstmarkt gekommenen «Goldkleinode». Es stammt ursprünglich aus der Sammlung des Herzogs von Oldenburg, aus der es wohl bereits vor dem ersten Weltkrieg nach den USA verkauft wurde und in die Kunstsammlung Melvin Gutman überging. Es war ausgestellt: 1. Walters Art Gallery Baltimore 1948; 2. Norfolk Museum of Art and Sciences 1968, Ausstellungskatalog Nr. 49, Tf. X. Aus Auktion Parke Bernet Galleries 24. April 1969, Nr. 67. Der Medaille K. S. – der wohl im süddeutschen Gebiet zu suchen ist – bleibt unbekannt. L. Forrer erwähnt die Signatur auf dieser Medaille ohne sie auktionen zu können (Bibliographical Dictionary of Medallists, vol. V, p. 293). – Abbildung auf Frontispiz-Tafel.	
Kleiner ovaler Gnadenpfennig o. J. Ähnliche Büste halbrechts. Rv. Gekröntes Monogramm. H. 123a. In feiner emailierter Fassung der Zeit mit vier kleinen und einer grossen Barockperle. Innenmass 21 x 16 mm. Totalgewicht 48 g.	Vorzüglich
Aus Auktion J. Schulman, 30. Januar 1956, Nr. 1756.	
CHRISTINA 1632–1654. Sala. Riksdaler 1640. Kniebild der Königin von vorne. Sie lehnt sich an einen Tisch, auf dem die Krone und der Reichsapfel sichtbar sind. Rv. Salvator wie Nr. 1228. T. 2. O. 993 var. B. 998 var. Randverletzung, sonst sehr schön	Sehr schön
Riksdaler 1641. Wie vorher. O. 995. B. 1002.	Vorzüglich
Stockholm. Riksdaler 1642. Brustbild der Königin halblinks. Rv. Wie vorher. T. 3. O. 1000. B. 1003.	Sehr schön
Riksdaler 1643. Wie vorher. O. 1004. B. 1004.	Sehr schön
Riksdaler 1644. Gleicher Typ. O. 1008 1/2. B. 1006 var.	Sehr schön

Montage av sidorna 93–94 ur Münzen & Medailiens auktionskatalog i juni 1971 med författarens anteckningar.

Klenoden (nr 1241) såldes till "tysk" för 70 000 schweizerfrancs, det högsta beloppet på hela auktionen – förmodligen det dittills högsta som betalats för en medalj.

FOTO: GABRIEL HILDEBRAND.

Ram: Medaljen är omgiven av en elegant ram, som är av guld och består av sju blommor och en barockpärla i blad. De är på åtsidan emaljerade i flera färger. Uptill en ögla kring barockpärlan, varifrån utgår tre guldkedjor, som upptill fästs i en stor ametist, infattad i en konstfull inramning av små, delvis emaljerade guld-blommor.

Andra exemplar

Som redan sagts återfinns klenoden i Hildebrand som nr 94, men han kände inga exemplar i guld, utan bara i silver, en del av dem förgyllda, de flesta burna, ett i filigransram med stenar och silverkedja. Ytterligare två exemplar i guld som han inte kände till fanns emellertid, dels det här beskrivna, som då (1874) låg i storhert-

igens av Oldenburg samling, dels ett med ögla i Uppsala Universitets samling, det sistnämnda antecknat av Rasmusson i dennes exemplar av Hildebrands katalog. Här har han också gjort följande anteckning med blyerts: "*Berlin m. ant. att den skänkts av en Frau v. Götz, gift v. Funck. Skall av G II A ha givits till en anherre v. Funck.*"

En vänlig upplysning från Münzkabinett Berlin (Dr. Carsten Dahmen) berättar, att klenoden är av förgyllt silver, inramad och har varit burens. Intressant är inte minst, att den skänktes 1874 (nr 8) av "*der Siegesgreis*", kejsar Wilhelm I, som hade fått den från v. Schenk med just de uppgifter som citerats efter Rasmusson. Med infattning mäter den 56,7 x 47 mm.

Konstnär

Ingen har lyckats tolka signaturen K. S. på medaljen, inte ens Forrer eller de auktionsfirmor som sålt det föreliggande exemplaret alltsedan 1969. Samma signatur återfinns för övrigt på en likartad men större medalj som beskrivs som nr 95 av Hildebrand. Men i dagarna har Bengt Hemmingsson meddelat författaren, att i ett stort arbete om tyska guldsmeder (Zulch) återfinns ett tänkbart namn, Kilian Schenk i Frankfurt/Main.

I detta sammanhang kan det vara värt att ta hänsyn till årtalet 16–31 på medaljen. Det är säkert detta som förmått dem som katalogiserat exemplaret i fråga inför auktionerna att förknippa den med slaget vid Breitenfeld – vilket Hildebrand inte har gjort. Men omöjligt är det inte; Gustav II Adolf var redan i november 1631 i Frankfurt, där han höll hov och drottning Maria Eleonora anslöt sig. Denna kejserliga kröningsstad slöt förbund med "lejonet från Norden" och naturligtvis kan Gustav Adolf ha beställt de medaljer som är signerade K. S. på plats och delat ut dem. Det aktuella exemplaret kanske gick till någon anfader till Oldenburgarna, som sedan behållit det magnifika nådetecknet i familjen fram till 1900-talets början. Vi kan dra en parallell med de diamant- och pärlprydda klenoder som tillverkades i Stockholm 1629 och som beställts av kungen från fälttåget mot Polen – inalles tre, varav ett hamnat i Kungl. Myntkabinetet före 1874 (Lagerqvist 1998, Strömbom 1932). Det kunde dröja rätt länge mellan det tappra däd som skulle belönas och själva utdelningen.

Klenoder

Men vi får inte glömma den mångsidiga användning som dessa heders- och prydnadstecken från senrenässans och tidig barock hade. Det är så sant som Hildebrand säger: *"Dessa minnespenningar äro präglade eller gjutna både före och efter Konungens deltagande i trettioåriga kriget. Lika som de i föregående gruppen upptagna utdelades dessa åt krigare,*

som visat prof på tapperhet, och andra personer, som gjort Konungen vigtiga tjenester. Men derjemte har utan tvifvel mången enskild person, som icke stått i närmare beröring med Konungen, förskaffat sig sådana penningar eller kopior deraf, att bära som smycke eller amulet, till minne af den älskade och beundrade försvararen af protestanternas religionsfrihet."

Vad beträffar detta praktexemplar får vi nog utgå från, att det verkligen utdelats av hjältekonungen, kanske till någon furstlig kollega som gjort stora insatser vid till exempel slaget vid Breitenfeld tidigare under året.

Exemplarets öden

Hur klenoden blev bekant i Sverige 1971 har vi sett ovan och att den gick vår näsa förbi likaså. Men obekant var den inte. Troligen redan före 1914 hade den sålts till den amerikanske konstsamlaren Melvin Gutman (om vars samlingar den intresserade kan hitta mycket på nätet). Den var utställd på Walters Art Gallery i Baltimore 1948 och för andra gången 1968 på Norfolk Museum of Art and Sciences (Exhibition Catalogue No. 49, Pl. X) i Virginia. Sedan såldes den på auktion i New York hos Parke Bernet Galleries den 24 april 1969 som nr 67. Därefter dyker den upp hos bröderna Cahn och Münzen & Medaillen i Basel. Det pris den då betingade skulle år 2012 i svenska kronor motsvara omkring 600 000.

Nästa gång den dyker upp är hos Tietjen & Co. 97, Hamburg 2006 som nr 693 och slogs då för 65 000 €, eller i runda tal just 600 000 kronor. Och så kom Künkers auktion 2 februari i år i Berlin (201:62), där slutsumman blev 110 000 € eller nära miljonen i våra kronor, över detta belopp förstås om man lägger på 22 %. Och det gick återigen till en tysk köpare.

* Här måste författaren göra ett förbehåll. Kungen kan ha varit på Ulriksdal, där han tillbringade vårmånaden eller ibland sex veckor när vårbloomingen var som vackrast, vanligen redan i april när blåsipporna tittade fram. I slutet av denna månad åkte han ned några dagar till Sofiero för att titta till trädgården och kom så tillbaka till val-

borgsfirandet. Men han åkte ofta in till Stockholm – det var ju nära – och som jag minns återgavs berättelsen som om kungen hade suttit i sin lässtol i Blå salongen och gått igenom posten och tidningarna där. Men den kan ju också ha körts ut till Ulriksdal! Alla vittnen är ju tyvärr borta. Men det faktum att han ringde till Run-Janne kvarstår.

Lars O. Lagerqvist

Litteratur

Forrer = L. Forrer: *Biographical Dictionary of Medallists* ... 1-8. London (nytryck Maastricht).

Hildebrand = B. E. Hildebrand: *Sveriges och svenska konungahusets minnespenningar* ... Del I. Stockholm 1874.

Künker = Fritz Rudolf Künker GmbH & Co. KG, Osnabrück. Berlin-Auktionen, Nr. 201, 2012.

Lagerqvist = L. O. Lagerqvist: *Lejonet från Norden på konterfej. Quadra*. Stockholm 1998, s. 99ff.

Strömbom = S. Strömbom: *Iconographia Gustavi Adolphi*. Stockholm 1932.

Zulch = W. K. Zulch: *Frankfurter Künstler 1223-1700*. Frankfurt/M. 1935.

"Vi snackar pengar"

FAMILJELÖRDAG PÅ KUNGL. MYNTKABINETTET den 8 december med visning särskilt för barn kl. 12.00.

Museets satsning på familjer med barn cirka en gång i månaden har varit mycket lyckad. Så de av SNT:s läsare som vill föra sitt specialintresse vidare till barn och barnbarn har möjlighet till detta på vårt lands enda specialmuseum för pengar, hemsida: www.myntkabinetet.se

Pengar är kul och på Kungl. Myntkabinetet finns det ju massor! Här kan man se mynt små som knappnålshuvuden och mynt stora som bakplåtar, flygande sedlar och de äldsta banksedlarna.

Tillsammans med museipedagogen klurar man på vad pengar egentligen är och varför vi använder dem.

När växelpengarna höll på att ta slut – december 1943

REDAN 1938 FÖRSTOD MAN på Riksbanken och på Myntverket att det kunde uppstå brist på växelmynt om ett större krig skulle inledas på kontinenten. Samma år påbörjades tryckningen av enkronesedlar och den fortsatte även in i år 1940. Men sedlarna kom aldrig ut i cirkulation. Resultatet blev en kronisk brist på småmynt.

I december 1943 skriver tidningen Aftonbladet att: "bristen på växelmynt hotar julhandeln med verklig katastrof och situationen betecknas i bankkretsar som rent kaotisk".

Aftonbladet fortsätter: "Vi kan egentligen slå igen butiken, förklarar man på riksbankens huvudkontor i Stockholm. Här finnes snart inte en silverslant eller annat växelmynt i våra växelkassor, och det finnes ju ingen anledning att sitta här och leka bank. Allmänhet och affärsmän bestormar oss med rekvisitioner av växelpengar nu till julhandeln, men vi kunna ingenting göra".

I rikets andra stad var förhållandena mer idylliska: Riksbankskassör Norberg i Göteborg, förklarade att situationen måste betraktas som rena skandalen, och passade samtidigt på att underrätta allmänheten om att det är mot myntverket som klagomålen måste riktas. Själv fick kassör Nor-

Enkronesedel 1938. Enligt tidningen Aftonbladet fanns det i december 1938 femton miljoner enkronesedlar. Men de gavs aldrig ut.

Mått: 121 x 70 mm. SKANNAD AV MGL.

berg klara upp katastrofsituationen genom att låna litet växelpengar på ett konditori!

Samtidigt låg Myntverkets chef, Alf Grabe, sjuk och kunde inte svara på anmärkningarna. I hans ställe lämnade förste ingenjören Torsten Swensson vid myntverket det kanske inte så särskilt nyhetsbetonade meddelandet att verkets präglingsresurser inte svarade mot behovet i nuvarande kristid. Det skulle behövas en betydligt större kapacitet i själva anläggningarna. Det fanns emellertid ingen möjlighet att skaffa de maskiner, som fordrades för ändamålet. På material – silver eller järn – rådde i alla fall ingen brist, men man hann inte smälta det som behövdes.

Riksbanken låg vid den här tidpunkten på inte mindre än femton miljoner i enkronor av papper, det vill säga "kotior". Samtliga var tryckta och färdiga att sändas ut i marknaden. Men de fick ligga kvar eftersom finansministern Ernst Wigforss inte ville släppa ut dem i cirkulation.

Inspektören för Riksbankens sedeltryckeri, J.E. Björnsson, förklarade för Aftonbladet att det inte skulle vara någon som helst bot mot växelmyntsbristen att tillgripa enkronesedlar. Visserligen blev det kanske en tillfällig lättnad, men så skulle man tänka på vad det kostade med hela den vidlyftiga kontrollapparaten, när dessa snabbt förbrukade sedlar skulle tas ur rörelsen. Dessutom skulle det vara psykologiskt oriktigt då folk genast skulle säga: "Jaså, nu är man, där man var under förra kriget."

IW

VILL DU VETA MER OM BEREDSKAPSEDLAR?

Då måste du läsa den här boken om den omfattande och hemliga planeringen av nationens egen försörjning av betalningsmedel i en krigssituation.

Sedelhistorikerna Magnus Widell och Ian Wiséhn har skrivit boken om dessa märkliga sedlar.

Säljs i Kungl. Myntkabinettets butik.
Pris: 100 kronor.

ULF NORDLIND MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46
Box 5132 • 102 43 Stockholm
Tel. 08-662 62 61
Fax 08-661 62 13

**KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR
MEDALJER • ORDNAR**

Lagerlista över svenska personmedaljer och numismatisk litteratur

www.nordlindsmynt.se

Myntmässan i Lund 2012

SEDAN ETT ANTAL ÅR TILLBAKA hålls en årlig myntmessa i Lund. Mässan är praktiskt lokaliserad i Hotell Lundia, ett stenkast från järnvägsstationen, vilket ger även ganska långväga resenärer anledning att söka sig hit. Tidpunkten för mässans avhållande är i regel sista helgen i september och den ligger därmed i början av den myntsäsong som kommer efter den i myntsamlarsammanhang lågintensiva sommarperioden.

Arrangör av mässan är Sveriges Mynthandlars Förening, som välkomnar besökarna till det facila priset av tjugo kronor. Besöksantalet uppgår i regel till nära ett hundratal personer. Detta underlag är så pass gott att dryga tiotalet handlare har glädje av att ställa ut. Handlarna är inte bara lokalt förankrade, såsom Lunds Mynthandel, utan kommer från stora delar av södra Sverige, där till exempel Ticalen från Göteborg och Myntgalleriet från Stockholm kan nämnas. När det gäller de materiella förutsättningarna för mässan finns det egentligen bara en svaghet – belysningen i utställningslokalen, men det har den gemensamt med många andra liknande arrangemang.

Det som utbjuds är i huvudsak svenska mynt och när det gäller denna kategori kan konstateras att några av landets mest välsorterade och aktiva handlare på plats exponerar sina lager. Utländska och antika mynt förekommer i något mindre utsträck-

Lokalen fylls snabbt när mässan öppnar klockan elva.

ning men saluförs av till exempel Tamco Numismatics med Stockholm och Berlin som verksamhetsplatser. På årets mässa kunde man även finna sedlar, polletter, medaljer, spelpennningar, en del litteratur, numismatiska planscher och till och med antikt dräktsilver. Så mässan har onekligen en fin bredd.

Av det ovan sagda torde det framgå att mässan är väl värd ett besök. Till detta kan läggas att lokaliseringen på ett hotell gör att många besökare väljer att tillbringa en extra dag i stan och därmed bjuds ett ovanligt bra tillfälle till trevligt, avspänt umgänge med samlarkollegor.

FOTO: FÖRFATTAREN.

Dan Carlberg

Falska sedelmakare hängda

Ännu kall blåst och ännu voro vi sysselsatte att röja de gröfre sakerna utur gula kammaren, hvar-est nu Snickaren skulle uppspika takpanelet, sedan han och många af Årstadfolket förut varit på Skansbacken att se 2ne falska Sedelmakare hängas, neml: Fendrik Lilljebjörn och Corporalen Vidbom.

Ur Märta Helena Reenstiernas dagbok 4 december 1799, som var en onsdag

Pengar kan du mista,
pengar återfå,
lägga i din kista,
och förvara så.

Ack, men tiden, tiden,
när den är förliden,
kommer ej igen.

*Johan Olof Wallin (1779-1839)
ur Tidens värde (1838)*

Bernt Thelin assisterar en utställare vid ett av mässans många bord.

SÖKES!

Åbomynt samt Fahnehjelmssedlar. Sänd sms till: +35850-4430641. Klaus Selinheimo, Helsingfors, Finland.

Kungl. Myntkabinettet

har goda
konferensmöjligheter

kontakta:
konferens.butik@myntkabinettet.se

Slottsbacken 6
Gamla Stan – Stockholm
Tel.: 08-5195 5304

Kastpenningar – för vem?

I SAMBAND MED ÄLDRE TIDERS kröningar och kungliga begravningar uppkom tidigt seden att kasta ut penningar bland åskådarna som tecken på konungens rikedom och givmildhet. Kastpenningarna var avsedda för folket.

Men soldater i stram givakt och andra närvarande officianter kunde knappast rafsra åt sig kastpenningar på marken. Men det fanns en lösning. Jag ska här ge ett exempel.

Enligt en order den 8 februari 1800 avmarscherade 101 man ur Uppvidinge (eller sekond-majorens) kompani vid K. Kalmar Regemente den 5 mars till Norrköping för att paradera vid Gustav IV Adolfs kröning där den 3 april under Norrköpings riksdag.

Kastpenning motsvarande 1/3 riksdaler vid Gustav IV Adolfs kröning år 1800.

FOTO: KMK.

I Krigsarkivet förvaras en: *Rulla uppå det manskap af second majorens compagnie och Kongl. Callmar Regemente som vid och genom lottning ärhåller Cröningspenningar neml. [34 namn uppräknas här].*

Elghult d. 15 april 1800.

F. Klingström

Lottning skedde också inom andra kompanier. Kastpenningarna var ju avsedda för folket så soldaterna ansågs också tillhöra folket. Men officerarna? Om andra kategorier erhöi kastpenningar genom lottning eller på annat sätt är för mig obekant.

Gösta Magnusson

Referens

Om kastpenningar har Gösta Magnusson skrivit i sin bok *Sjöhorven. Kulturhistoriska studier kring Målaejds soldattorp i Dädesjö socken*, kap. Parad för kungliga, på sid. 134-135. Stockholm 2004.

Falskmyntarnas Napoleon

NÄR MAN I SVERIGE TALAR OM falskmyntare kommer snabbt Carl Napoleon Svenssons namn på tal. Om denna person har Th. Högberg förtjänstfullt skrivit om i *Falskmyntaren från Trollhättan*, Göteborg 1955 (särtryck ur Högbergs myntkatalog nr 7, 1955). Det kan emellertid vara intressant att återigen påminna om "Trollhätte-Svensson".

Urmakerigesällen Carl Napoleon Svensson var född den 14 november 1850 på hemmanet Hudene i Hudene socken i Västergötland. Han var anställd som gesäll hos urmakaren Johan August Wennergren. Denne drev en urmakerirörelse vid Storgatan 44 i Trollhättan.

Svensson var en omtyckt och trevlig person. Ingen i staden anade att han hade falskmyntning som bisyssla. För att bättra på sina blygsamma inkomster började han vintern 1881 i en tvättstuga i kvarteret Duvan i Trollhättan framställa myntstamper med hjälp av en elektrogalvanisk metod. Ur nysilverplåtar skar han till runda mynttämnen, vilka lades

Några av Svenssons myntstamper. Sammanlagt hade han fjorton stycken, fyra för 1 krona, fem för vardera 50- och 25-öringar.

UR HÖGBERG 1955.

in mellan myntstamparna. Genom pressning överfördes sedan bilderna från stamparna till nysilverplåten. Utöver enkronor och 50-öringar tillverkade han falska 25-öringar samt norska enkronor. Sammanlagda värdet uppgav han vid rättegången vara omkring 500 kronor.

Svensson anhölls den 2 juni 1882.

Han söktes och påträffades i tvättstugan i kvarteret Duvan. Då länsmanen Forsell och polismannen Berg kom dit sprang Svensson kvickt ned till den närlägnade kanalen och kastade sig huvudstupa i vattnet. Polismännen fick dock tag på en eka och fiskade snart upp honom ur vattnet.

Carl Napoleon Svensson häktades och ställdes inför rätta. Han dömdes till fem års straffarbete – ett mycket strängt straff. Han emigrerade därefter till Amerika. Hans vidare öden är okända.

Mynthandlaren Th. Högberg lyckades rädda "Trollhätte-Svenssons" stamper. Han överlämnade senare dessa till Myntverket i Stockholm. Därifrån hamnade de till slut hos Kungl. Myntkabinettet och nu finns de utställda i en särskild monter som berättar om falskmyntning.

Många av Svenssons falska mynt hamnade hos Myntverket där de lades åt sidan. Även dessa finns nu hos Kungl. Myntkabinettet. Ett mindre antal "mynt" finns hos enskilda myntsamlare. De falska enkronorna är vanligast. Mest problematiskt är det med 25-öringarna som knappast alls finns bevarade.

IW

Artificiellt vatten, karbad och ångbad

Polletter som vittnar om gångna tiders badutbud

LÅNGT TILLBAKA I TIDEN var människornas renlighet inte så påfallande. Men under 1800-talet skedde en tydlig förändring. Överallt i Sverige inrättades badanstalter. Det skapades skolbad, badhus för den vuxna befolkningen, bassänger och havsbad med bryggor. Badintresserade erbjöds kallvattenkurer, turkisk-romerska bad, varmluftskåp, bastu, lut- och sodabad, gyttebad, kneippbad med mera.

Någon offentlig badanstalt i Stockholm fanns inte förrän 1831, då hattmakaråldermannen Lorens inrättade en sådan vid gamla Norrbro.

Från och med 1800-talets mitt började allt fler städer få egna badhus. För att få verksamheten att gå ihop såldes inträdesbiljetter. Alla märkliga badvarianter kostade extra. Badgästerna erbjöds därför polletter som innebar en lägre kostnad – åtminstone om man var regelbunden badgäst. Polletterna kunde ofta köpas till ett lägre pris. Badhusen vann trogna gäster som återkom vecka efter vecka.

Här visas exempel på badhuspolletter från olika platser i landet. De är alla av papp eller papper och kommer ur Sven Svenssons samling.

IW

Ronneby Brunn. Artificiellt vatten. Liten kur. Afgift kr. 1,15. 41 x 57 mm.

Engelholms Brunns- & Badanstalt. Bad-biljett / 25 öre. 70 x 48 mm.

Karlshamns Badhus. Bassin-bad. 56 x 31 mm.

Skänninge Badhus. Badbiljett / 1890. På dess baksida: Kontroll 1886. 71 x 38 mm.

Badsällskapet i Carlskrona. 78 x 48 mm.

Wadstena Badhus. Karbad med dusch (75 öre.) / DIREKTIONEN. På pollettens baksida finns stämplat initialerna C J G innanför en oval pärlling. 50 x 40 mm.

SKANNAD AV MGL.

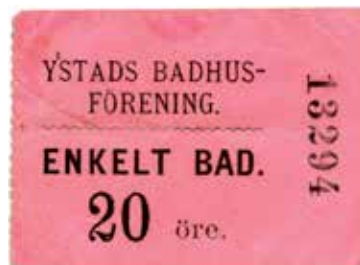
Karlshamns Badhus. Bassin-bad utan linne. 1870-tal. 58 x 33 mm.

Porla Brunns Aktiebolag. 52 x 45 mm.

Wadstena Badhus. ÅNG-BAD. (110 öre.) / Direktionen. 49 x 39 mm.

Ystads Badhusförening. ENKELT BAD. / 20 öre. 50 x 38 mm.

Engelholms Brunns- & Badanstalt. Biljetthäfte med "20 st. Bad-Biljetter 4 kr." 78 x 43 mm.

Raoul Wallenberg 1912–2012

Raoul Wallenberg (1912-? – förmodat avrättad 1947) skulle om han fortfarande levde fyllt hundra år i år. Genom sitt heroiska och osjälviska agerande i Budapest under slutet av andra världskriget räddade han tiotusentals ungerska judar från förintelsen. Han har genom denna bragd själv blivit odödlig och han står nu som symbol för att en enskild individ kan göra fantastisk skillnad. Raoul Wallenberg är något så ovanligt som en svensk hjälte, inte en sådan som springer fort eller hoppar högt, utan en hjälte på riktigt.

Inte någon annan svensk har vunnit så stor internationell erkänsla som han. Över bokstavigt talat hela världen finns monument, parker, gator och skolor uppkallade efter honom. Det har gjorts filmer, dokumentärer, böcker och till och med en opera om Raoul Wallenberg.¹ I april tidigare i år höll president Barack Obama ett tal över den svenske diplomatens minne från Vita huset.² Kofi Annan, FN:s före detta generalsekreterare, sade i ett minnestal i Lund att Wallenberg är en lysande förebild och kallade honom "en av Sveriges största söner" och "en av förra seklets mest inspirerande personer".³ Raoul Wallenberg är en av endast sju personer, som blivit förärade med den oerhört exklusiva titeln *Hedersmedborgare i Amerikas förenta stater*,⁴ något han delar med bland andra Winston Churchill och Moder Theresa. Listan kan göras längre. Ändå är denne svensk så okänd i sitt hemland.

Inget annat sätt än att låta prägla en medalj till denna stormans minne kan vara mer passande. Detta är något som *Raoul Wallenberg Academy* och firma *Sporrong* tagit fasta på och tillsammans har de tagit fram en medalj modellerad av konstnären Annie Winblad Jakubowski.

Medaljen mäter 45 mm i diameter och är präglad i silver (55 g) respektive brons (45 g) och finns att beställa

Medalj i brons till 100-årsminnet av Raoul Wallenbergs födelse 1912.

Konstnär: Annie Winblad Jakubowski. FOTO: FÖRFATTAREN.

på Sporrong's hemsida. Priset för ett exemplar i hårdplastetui är för silver 1 550 kr och för ett i brons för 460 kr. Till detta kommer ett ohemult porto på hela 127 kr, vilket gjorde att undertryckets blodtryck prövades till sin yttersta gräns när jag mottog den fjäderlätta försändelsen.

Åtsidan med Raoul Wallenbergs porträtt. Ovan detta omskriften RAOUL WALLENBERG 1912-2012. Nedan halsskärningen konstnärens signatur, A.W.J.

Frånsidan visar Raoul Wallenberg i helfigur. Ovan ses omskriften ONE PERSON CAN MAKE A DIFFERENCE. Medaljens rand är stämplad med sedvanlig tillverkarinformation samt ett exemplarnummer.

Magnus Wijk

Noter

¹ Se exempelvis Wallenberg: *A Hero's Story* (1985) och *Good evening, MR. Wallenberg* (1990) med Richard Chamberlain respektive Stellan Skarsgård i huvudrollen som Wallenberg. Operan *Wallenberg* är skriven av den estnische tonsättaren Erkki-Sven Tüürs.

² <http://www.whitehouse.gov/blog/2012/04/19/remembering-and-honoring-courage> (2012-09-15).

³ <http://www.regeringen.se/sb/d/15727/a/191749> (2012-09-15)

⁴ Wallenberg fick sitt hedersmedborgarskap av presidenten posthumt 5 oktober 1981. Ref.: *Public Law* 97-54, 95 Stat. 971. U.S. Senate. 5 October 1981.

Mer om Raoul Wallenberg i SNT:

Tidigare medaljer över Raoul Wallenberg har presenterats i SNT 1992:7 s. 175 (av Tamás Sárkány) samt i SNT 2000:2 s. 44 (av Lars O. Lagerqvist).

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

KÖPER • SÄLJER • BYTER
MYNT • SEDLAR • MEDALJER

Olympiska föremål

Vasagatan 42
111 20 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07

Öppet: måndag-torsdag 11-13

Strandbergs Mynthandel & Aktiesamlaren AB

Värderar, köper och säljer
mynt, ordnar, medaljer, aktiebrev,
sedlar, äldre handlingar m.m.

www.strandbergs-mynt.se

Arsenalsgatan 6 • Box 7377 • 103 91 Stockholm
Tel. 08-611 01 10 • Fax 08-611 32 95

LUNDS MYNTHANDEL

KÖPER och SÄLJER
BYTER och VÄRDERAR

MYNT och SEDLAR
TILLBEHÖR och LITTERATUR

GRATIS LAGERLISTA
(uppgesamlarområde)

Klostergatan 5, 222 22 LUND
Tel. och fax 046-14 43 69
e-post: siv-gunnar@swipnet.se

Nytt om böcker

Ragnar Hedlund: Samling i Roggeborgen. Om myntsamlingen i Strängnäs stifts- och landsbibliotek och det svenska 1800-talet. Kungl. Myntkabinet-
tet. Stockholm 2012. 144 s, ill, inb. ISBN 978-91-89256-57-6.

"Med anledning af Brors kända nit ..." [för Strängnäs Läroverks samlingar] står som överskrift till Ragnar Hedlunds inledning till den gedigna och genomtänkta studien av en sedan några år till Kungl. Myntkabinet-
tet efter två betänkliga plundringar överförd läroverkssamling och som författaren genomgått och omkatalogiserat. Just dessa inledande ord passar mycket bra genom att antyda vad det är fråga om – 1800-talets "radikala omdaningar" även på det lokala planet.

Men citatet får också recensenten att tänka på det gamla land där han var uppfödd och där titlar användes flitigt ("Får jag be Professorn stiga in", "Ville kammarrådet vänligen ta plats" etc.) och där en äldre person lade bort titlarna med en yngre – så att man fick säga "Du" till vederbörande – och man inledde sina brev med "Ärade Broder"; det var denna anda av "Kära Bror" som Karl XIV Johan mycket väl kände till (trots att han inte talade svenska) och beskyllde för de många konkurser som följde av att "kära bror" såg sig tvungen att skriva på växlar utan tal för sina vänner ...

En förnämlig katalog och analys

Som de bok- och katalogsamlande numismatikerna känner till finns det en tryckt katalog från 1874, författad av J.O. Pontén: *Strängnäs' högre elementar-läroverks myntkabinett*. I Svenska mynt, skådepenningar, polletter och spelpenningar. Men än viktigare är ackvisitionsboken (som är kvar i Strängnäs), som går fram till 1938. Här finns givarna förtecknade. Och vi får inte glömma Jonas Otto Pontén (1813-1887), katalogförfattaren och den främste tillskyndaren och främjaren av läroverkssamlingen och dennes bevarade korrespondens.

Här har författaren sina främsta källor. Hans arbete är nämligen en

studie "i miniatyr" av 1800-talets många förändringar, belysta av den numismatiska samlingens uppkomst och utveckling i en liten stifts- och lärdomsstad; inte minst är det en sociologisk studie av alla donatorer, alltifrån vår store numismatiker, riksheraldikern friherre A.W. Stiernstedt, som hade sitt residens på ett närbeläget slott, och hans samlarkollega Magnus Lagerberg, grundaren av Göteborgs myntkabinett och tidvis bosatt i Mariefred, till lärarkollegor, målarmästare, gamla fröknar, studerande vid läroverket med flera. Men ett särskilt kapitel ägnas också staden Strängnäs och dess utveckling under perioden.

Donatorerna

En beundransvärd möda har författaren lagt ner på de frikostiga givarna, deras ställning i samhället och i många fall också deras identifiering – inte det lättaste alla gånger! Det är klart att Stiernstedt, läroverkslärare, präster och andra ur överklass och högre medelklass inte beredde bekymmer. På s. 117 ff finns ett intressant personregister för gåvor, byten och köp, avslutat med institutioner som Svenska Akademien. Så här säger författaren själv:

Eftersom myntsamlingen från Strängnäs stifts- och läroverksbibliotek utgör ett så väl avgränsat forskningsområde och eftersom dokumentationen av denna samling är så omfattande utgör den en enastående

JULKLAPP!

KUNGLIGA MYNTKABINETTET skänker denna förnämliga bok om samlingen i Roggeborgen som julklapp till Kungl. Myntkabinet-
tets Vänner samt Svenska Numismatiska Föreningens medlemmar! Det är bara att gå in och hämta ditt exemplar före jul!

möjlighet att stiga in i det svenska 1800-talets lärda värld. Genom den kan man nå kunskap om vilken bildningssyn och vilka sociala nätverk som bar upp [...] den svenska kulturen utanför storstäderna och universitetsstäderna under 1800-talet.

Boken är rikt illustrerad med porträtt, donerade föremål och arkivalier, väl utvalda och kommenterade av författaren. Så också kapitelrubrikerna. Det bör noteras att samlingen inte bara omfattade (omfattar) mynt, utan även medaljer, polletter, sigillavtryck etc. Inalles 7000 föremål redan på Ponténs tid. Jämförelser med andra läroverkssamlingar är också givande. Den grafiska formgivningen är tilltalande och skickligt utförd av Sirje Papp.

Stölderna

De tyvärr omfattande tillgrepp i samlingen som skett berör författaren bara kortfattat, det är inte ämnet för boken.

Recensenten vill dock tillfoga några rader om detta. Det första och största ägde rum i början av 1960-talet och tog tid att upptäcka. En anställd "arkivarbetare" (som det då hette) plundrade samlingen på mynt i högre valörer av guld och silver. En i staden verksam småföretagare tog hand om dem, reste till Stockholm och sålde rovet. Hur länge det pågick blev aldrig helt klarlagt, men det avslöjades genom att ett unikt guldmynt hamnade i Tyskland (vill recensenten minnas) och föranledde brevväxling – och allt uppenbarades. Företagaren/försäljaren gjorde samtidigt konkurs och åklagaren valde att lägga ner åtalet, tyvärr, mycket hade bort klarläggas genom en ordentlig polisutredning.

Recensenten och dåvarande advokaten Ernst Nathorst-Böös fick i uppdrag att granska myntsamlingen

(1962) och en expert från Kungl. Biblioteket det övriga. En sorglig vanvård avslöjades. Som exempel kan nämnas att någon hade trampat igenom en Pariskarta från 1600-talet! Den intresserade kan säkert läsa rapporterna i KB:s arkiv, ställda till dåvarande riksbibliotekarien Willers. Samlingarna ställdes nu under KB:s vård och administration. Tyvärr hindrade det inte en ännu okänd tjuv från att med stege bryta sig in i Roggeborgen 1997 och förse sig med ett antal medaljer.

Nu blev det för mycket för KB, som beslöt överföra vad som återstod av de numismatiska objekten till Kungl. Myntkabinettet. Och så småningom resulterade detta i Ragnar Hedlunds bok, som varmt rekommenderas. Fler samlingar vore värda ett sådant studium!

LLt

Pollettbössan

Svenska Pollettföreningen är till för pollettintresserade i vid bemärkelse; såväl polletter som hundskattemärken, spelpenningar och arbetsbrickor. Föreningen har en hemsida – www.pollett.se – men även en elektronisk tidskrift, *Pollettbössan*, som man som medlem kan läsa och ladda ner. Nr 18 har just publicerats.

MGL

Rättelser

Några småsaker i SNT 2012:6 om Olympiska spelen 1912: Sid. 124: Myntverket flyttade sommaren 1974 till Eskilstuna, inte 1972. Se under-tecknads notis i NNUM 1974 s. 254 om flyttningssmedaljen; Sid. 125: Erik Lindberg blev chefsgravör 1916, inte 1912. Hans pappa Adolf var ännu innehavare av denna befattning.

LLt

SELINS MYNTHANDEL AB

Mynt Sedlar Medaljer
Ordnar Nålmarken

Öppettider:
Vardagar 10.00 – 18.00
Regeringsgatan 6
111 53 Stockholm
Tel. 08-411 50 81
Fax. 08-411 52 23

Roger Svensson: Renovatio Monetae. Brakteater och myntningspolitik i högmedeltidens Europa. Monografier. Svenska Numismatiska Föreningen. Ill. 286 sidor. ISBN 978-91-979427-1-3. 2012.

SOM FÖRFATTARE TILL DE TVÅ första volymerna av SNF:s nya serie *Monografier* är det med stor glädje jag nu konstaterar att ytterligare en volym sett dagens ljus. Denna gång är det Roger Svensson (docent i nationalekonomi, Institutet för näringslivsforskning, IFN, och samlare sedan många år) som står för författandet.

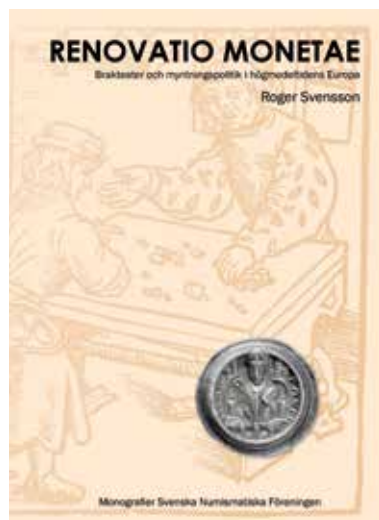
En monografi ska ju behandla ett föremål eller ett ämne inom en vetenskap. Titeln på Svenssons bok är *Renovatio Monetae*, ett latinskt uttryck som syftar på myntindragningar – gamla mynt dras in efter en viss tidsperiod och ersätts med nya. Den rikt illustrerade boken är i färg, av A4-format och omfattas av närmare 300 sidor. Layouten (av Magnus Wijk) är tilltalande och bilderna är genomgående snygga.

I elva kapitel penetreras medeltida brakteater – tunna ensidiga mynt, där man lade ett mjukt ämne såsom läder eller bly under plantsen vid präglingen. Frånsidan blir därmed hålformad och visar spegelbilden av åtsidans motiv.

De första kapitlen innehåller inledning och de medeltida myntens bakgrund. Följande kapitel (3-4) är mycket intressanta, då de behandlar långlivade och tidsbegränsade mynt samt brakteaternas funktion och cirkulationsområden. Vidare diskuteras brakteaternas utveckling över tiden, präglingsteknik, konstnärlig stil och motiv samt bestämning och datering av brakteater.

Som en kär vän av svensk medeltidsmyntning är det kapitel 9 som roar mig mest. Här behandlas brakteater ur ett skandinaviskt perspektiv. Även ett kapitel om värdering och förfalskningar finns att tillgå. Avslutningsvis följer en bra sammanfattning på både svenska och engelska.

Boken innehåller många källhänvisningar, vilket pekar på att författa-

ren är påläst inom ämnet. I linje med mina egna verk om *Den svenska örtugsmyntningen* tycker jag att Svenssons bok innehåller information, teori och fakta för såväl proffs som amatörer, forskare och/eller samlare. En bra blandning där det ena inte utesluter det andra. Författaren tar fram nya teorier utifrån nya metoder och infallsvinklar. Här används bland annat statistiska beräkningar och empiri.

Resultaten är häpnadsväckande. Författaren visar på ett tydligt sätt hur man kan analysera ett material utifrån att exempelvis titta på förhållanden utanför våra egna gränser (i tid och rum), hur de ser ut i övriga Europa, hur brakteater används, hur de har uppstått och så vidare. Fokus ligger på diskussionen om långlivade och tidsbegränsade mynt samt myntindragningar (*renovatio monetae*).

Svensson framför en del helt nya rön angående den svenska brakteatmyntningen. Här diskuteras bland annat nya kronologier och alternativa myntherrar. De nya teorierna kring brakteatmyntningen under Magnus Ladulås (1275-1290) förtjänar att omnämnas.

Personligen tycker jag att detta verk är ett mycket trevligt tillskott till den svenska numismatiska litteraturen. Här finns nya tankar och idéer som är väl värda att beakta. Boken finns att köpa hos SNF. Gör det!

Jonas Rundberg

Litteratur till försäljning hos Svenska Numismatiska Föreningen

Numismatiska Meddelanden (NM)

Numismatiska Meddelanden XXX. 1965. 30 kr (40 kr) *

Ehrens-värd, U.: *Medaljgravören Erik Lindberg 1873–1966*. NM XXXII:1. 1974. Hft. 100 kr (135 kr)

Dito. Inb. 125 kr (170 kr)

Dito. NM XXXII:2. 1988. Inb. 250 kr (300 kr)

Numismatiska Meddelanden XXXIII (Tillägnad Bengt Thordeman). 1983. 100 kr (150 kr)

Numismatiska Meddelanden XXXIV. 1983. 100 kr (150 kr)

Studies in Late Anglo-Saxon Coinage. NM XXXV. 1990. 150 kr (225 kr)

Nathorst-Böös, E. & Wiséhn, I.: *Numismatiska forskare och myntsamlare i Sverige fram till 1830-talet*. NM XXXVI. 1987. 145 kr (190 kr)

Festskrift till Lars O. Lagerqvist. NM XXXVII. 1989. 50 kr (50 kr)

Florilegium Numismaticum. Studia in honorem U. Westermarck edita. NM XXXVIII. 1992. 75 kr (75 kr)

Tingström, B.: *Avesta Myntmuseum*. NM XXXIX. 1995. 200 kr (250 kr)

Nulla dies sine linea. Festskrift till Ian Wiséhn. NM XLI. 2001. 200 kr (200 kr)

Hesse, B-O.: *Svensk Numismatisk Bibliografi intill år 1903*. NM XLII. 2004. 160 kr (160 kr)

Smärre skrifter

Gamby, E.: *Bland numismatiker. Minnen från 1920-, 1930- och 1940-talen*. Smärre skrifter 3. 1984. 25 kr (25 kr)

Wallén, L.: *Riksgälden. Den svenska statsskulden 1697–1834*. Smärre skrifter 4. 1985. 25 kr (35 kr)

Widell, M.: *Militärpolletter*. Smärre skrifter 7. 1998. 100 kr (100 kr)

Lars O. Lagerqvists medaljfond. Smärre skrifter 9. 1999. 100 kr (100 kr)

Carl Snoilsky. *Skalden som samlade mynt och böcker*. Smärre skrifter 10. 2004. 50 kr (50 kr)

Törngren, S.: *Mitt liv i numismatikens underbara värld*. Smärre skrifter 13. 2010. 150 kr (150 kr)

Andra utgåvor

Lagerqvist, L. O., Hirsch, H., Nordlind, U.: *Sveriges och dess forna besittningars guldmynt och riksdaler från Gustav I till Carl XVI Gustaf. Samling Julius Hagander*. 1996. 650 kr (850 kr)

Rundberg, J.: *Den svenska örtugsmyntningen under Kristoffer av Bayern till Sten Sture den äldre, ca 1440 till 1470-talets slut. En stampstudie*. 2005. 250 kr (350 kr)

Rundberg, J.: *Den svenska örtugsmyntningen under Albrekt av Mecklenburg (1364–1389). En stampstudie*. 2011. 250 kr (350 kr)

Svensson, R.: *Renovatio Moneta. Brakteater och myntningspolitik i högmedeltidens Europa*. 2012. 250 kr (350 kr)

Den Svenska Mynthistorien. Frihetstiden och den gustavianska perioden 1719–1818. 2007. 315 kr (350 kr)

Malmer, B.: *Den Svenska Mynthistorien. Vikingatiden ca 995–1030*. 2010. 350 kr (395 kr)

Larson, P. (red.): *Numismatiska axplock. En jubileumsbok. Myntklubben Skilling Banco 1969–2009*. 150 kr

Larson, P.: *Ryska droppar. Den ryska myntningen 1350–1700*. Kungl. Myntkabinettet. 2006. 50 kr

Talvio, T.: *Förteckning över Antellska myntsamlingens svenska mynt. Kristina och Karl X Gustav 1632–1660*. 2009. 500 kr

Myrberg, N.: *Gotlands tidigaste myntning, ca 1140–1220*. 2008. 200 kr

Ekström, C. m.fl. (red.): *Samlad Glädje 2009*. Numismatiska klubben i Uppsala 1969–2009. 200 kr

Svensk Numismatisk Tidskrift (SNT)

Kompletta årgångar SNT 1994–2009. 100 kr/årgång; SNT 2010, 7 nummer. 50 kr

Register

Wiséhn, E.: *SNT. Register 1972–1982*. 1986. 45 kr

Wilén, A.: *SNT. Register 1983–1992*. 1994. 45 kr

Golabiewski, D.: *SNT. Register 1993–2002. Ämnes-, titel- och författarregister för hela perioden*. 2004. 50 kr (75 kr)

Holmberg, K. (red.): *Register över Numismatiska Meddelanden I–XL. Utgivna av SNF 1874–1995*. 1998. 50 kr (75 kr)

* Pris inom parentes gäller icke medlemmar i SNF. Ev. emballage och porto tillkommer.

Böckerna säljs direkt hos Svenska Numismatiska Föreningen på Banérgatan 17

För öppettider se redaktionsrutan i SNT

Böckerna kan också beställas

Tel.: 08-667 07 71

E-post: info@numismatik.se

Bli medlem i
SVENSKA NUMISMATISKA FÖRENINGEN

Arsavgiften är 250 kr.
Som medlem får Du SNT automatiskt!

Du kan också prenumerera på SNT
för endast 200 kr per år.

www.numismatik.se

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96

Box 19 507
S-104 32 Stockholm 19

T-Rådmansgatan (uppgång Handelshögskolan)
☎ + fax 08-673 34 23

*Svenska och utländska mynt, sedlar och ordnar,
militaria och nålmärken, medaljer*

Öppet: vardagar 11-17, fredag 11-15

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

är en sedan 1973 etablerad sammanslutning av för närvarande 20 mynthandlare i flera olika städer i landet. Föreningen är ensam i sitt slag i Sverige.

Genom samarbete med de övriga medlemmarna vill varje mynthandlare förbättra och utöka sina tjänster.

ANTIKBODEN

Kanikgatan 3
222 29 LUND
Tel. 046-12 99 00
per_fjordberg@hotmail.com

BESO UR & ANTIK AB

Bertil Svensson
Västra Hamngatan 6
411 17 Göteborg
Tel. 031-13 94 84
besour@telia.com – www.besour.se

HAMRIN & SVAHN MYNT AB

Sjöberg 1
147 91 GRÖDINGE
Tel. 08-732 66 86, 070 212 64 55
christian.hamrin@telia.com

H & J:S NUMISMATIK HB

Jimmy Häggqvist
Box 43
310 20 Knäred
jimmy@collectia.se

KARLSKRONA MYNTHANDEL AB

Hantverkaregatan 11
371 35 KARLSKRONA
Tel. 0455-813 73
lennart@mynt.nu – www.mynt.nu

RUNE LARSSON MYNTHANDEL

Stora Brogatan 14
Box 98
503 06 BORÅS
Tel. 033-41 03 15

LUNDS MYNTHANDEL

Klostergatan 5
222 22 LUND
Tel./fax 046-14 43 69
siv-gunnar@swipnet.se

J. MELIN MYNT

Koltrastvägen 23
370 24 NÄTTRABY
Tel. 0455-155 99

HB MYNTINVEST CORONA

Ö. Storgatan 20
611 34 NYKÖPING
Tel./fax 0155-28 63 25
corona-coin@swipnet.se
http://home.swipnet.se/corona_coin

HB MYNT & MEDALJER

Sveavägen 96, Box 19 507
104 32 STOCKHOLM
Tel./fax 08-673 34 23

ULF NORDLIND MYNTHANDEL AB

Karlavägen 46,
Box 5132
102 43 STOCKHOLM
Tel. 08-662 62 61, fax 08-661 62 13
info@nordlindsmynt.se
www.nordlindsmynt.se

NUMIKON

Stefan Jonasson / Ticalen Mynthandel
Stureplatsen 3
411 39 GÖTEBORG
Tel. 031-20 81 11
ticalen@gmail.com

PECUNIA MM HB

Farinvägen 8
245 33 STAFFANSTORP
Tel./fax 046-25 21 19
mattsson.g@telia.com

J. PEDERSEN MYNTHANDEL

Norra Strandgatan 30
Box 1320
251 13 HELSINGBORG
Tel./fax 042-12 25 28
pedersen.mynt@telia.com
www.jpetersen.se

SELINS MYNTHANDEL AB

Regeringsgatan 6
Box 16 390
103 27 STOCKHOLM
Tel. 08-411 50 81, fax 08-411 52 23
www.selinsmynthandel.se

SKARABÉ MYNT & GULD AB

Drottninggatan 10
411 14 GÖTEBORG
Tel./fax 031-13 50 88
skarabe@telia.com
www.skarabe.eu

STRANDBERGS MYNTHANDEL & AKTIESAMLAREN AB

Arsenalsgatan 6
Box 7377
103 91 STOCKHOLM
Tel. 08-611 01 10, 611 58 20
Fax 08-611 32 95
info@aktiesamlaren-bjb.se
www.aktiesamlaren.se
www.strandbergs-mynt.se

TAMCO NUMISMATICS

Box 6235
102 35 STOCKHOLM
Tel. 070 631 58 09
tamco.num@telia.com

TICALEN MYNTHANDEL

Stureplatsen 3
411 39 GÖTEBORG
Tel./fax 031-20 81 11
ticalen@gmail.com

HÅKAN WESTERLUND MYNTHANDEL

Vasagatan 42
Box 490
101 29 STOCKHOLM
Tel. 08-411 08 07, fax 08-21 21 96

SVERIGES MYNTHANDLARES FÖRENING

Sjöberg 1 • 147 91 Grödinge • Tel. 08-732 66 86 • 070 212 64 55

www.mynt.nu/smf/

Klipp ur Dagens Nyheter, där illustratören Carl Agnar Jacobsson (Jac) medverkade 1912-1942.

MYNTMÄSSA

Sigtuna Myntklubb
hälsar Dig välkommen
till Forum i Märsta,
Stockholmsvägen 25,
den 26/1 2013 kl. 10-15

Ca. 25 etablerade utställare.
Försäljning av mynttillbehör

Lotteri, Servering.
Entré 20 kronor.

Info: tel. 0730-24 64 99
kent.forss@bredband.net

Skarabé

Mynt & Guld AB

köper och säljer
MYNT, SEDLAR
och MEDALJER
Föremål från antiken

Västra Hamngatan 6
411 17 Göteborg
Tel. 031-135088
skarabe@telia.com - www.skarabe.eu
Öppet: Vardagar 10-18

AURUM AUKTIONER AB

stockholm

Myntauktioner i Stockholm

Inlämning pågår!

*Vi söker alltid kvalitetsmynt, sedlar,
medaljer, polletter, ordnar..*

Tel. 08-660 20 70, vard. 9-13, info@aurumauktioner.se
www.aurumauktioner.se

MYNTAUKTION

Ett axplock redan inlämnade mynt:

Bättre mynt och hela samlingar mottages till vårens myntauktion.

Kontakta oss för en förutsättningslös diskussion!

Vid större inlämning kan villkoren skräddarsys.

Vi köper även guld och silver kontant!

MYNTKOMPANIET

Myntkompaniet
Svartensgatan 6
116 20 Stockholm

Tfn: 08-678 32 17
Fax: 08-643 22 38

E-post: coins@philea.se
www.myntkompaniet.se

MYNTAUKTIONER

I SVERIGE AB

AUKTION 8

LÖRDAGEN DEN 9 MARS 2013

RESTAURANG GARNISONEN, STOCKHOLM

**Katalogen erhålles genom insättning av 190 kronor på bg 399-0090.
Tidigt beställda kataloger förses med beställarens namn.**

The catalogue can be ordered according to the instructions on our website,
www.myntauktioner.se

Myntauktioner i Sverige AB
Banérgatan 17 - 115 22 Stockholm
E-mail: info@myntauktioner.se - Telefon: 08-410 465 65
www.myntauktioner.se